

Sági Varga Kinga

Dokumentáris emlékezés – relatív történelem – fiktív utóélet

Szerkesztői jegyzet

Várady Tibor 80

Várady Tibor (magyar) szépirodalmi kötetei évtizedek óta a Forum Könyvkiadónál jelennek meg. Nemcsak a szerzőé, hanem a Várady családhoz kötődő többi könyv is, amelyek szintén Várady Tibor jóvoltából kerültek kiadásra. Ezen könyvek kapcsán, kezdve Várady Imre *Naplóitól*, Várady Tibor dokumentumpróza-kötetein át, A. Sajti Enikő Várady Imréről írott vaskos kötetéig mind-mind párbeszédet folytatnak egymással, kiegészítik egymást – egyre teljesebb képet adva a híres becskerekai jogászcsalád múltbéli társadalmi, kulturális és politikai szerepéről.

Minden egyes kézirat könyvvé válásának folyamata izgalmas kihívást jelent egy szerkesztő számára, és mindegyik kötet valamiképpen a szerkesztő sajátjává is válik, az utóélete a szívügyévé lesz. Várady Tiborhoz, illetve a Várady családhoz köthető, 2010-től megjelent kötetek, valamint a *Híd*-ben megjelent szövegek egyrészt felelősségteljes munkát rónak az ember lányára, másrészt eme hatalmas anyag évenként át egymásra épülő darabjai kissé bennfentessé is avatják a család történetébe, sajátos motivációt alakítva ki így. Nem könnyű feladat mindig megtalálni az arany középutat a szerzői szándék és szerkesztőként a jövődöbéli, fiktív olvasó pozíciója között. Várady Tibor jogász habitusa minduntalan megkövetelte az érvek felsorakoztatását egy-egy változtatási szándék, döntés kapcsán, ám az észérvek mindig győztek is. Túl közel tíz év, öt kötet és jó néhány *Híd*-beli publikáció során való együttműködésen, immáron gazdagabb szerkesztői tapasztalattal és egy szerény író és nemzetközi jogászprofesszor bizalmával állok a továbbiak elé.

Pilinszky Jánostól kölcsönözve egy gondolatot indulnék el eme történelemterhes korpusz átpásztázásán, amely akár Várady Imre *Naplói-*

nak a mottója is lehetne: „A naplót én írom, s később [...] a napló kezd írni engem. Ő lesz az író, és én az írás. Ő a toll, és én a füzet.” Várady Imre írta *Naplóit*, de *Naplói* is írták öt utolsó éveiben visszaemlékezései és feljegyzései révén. Egy olyan ember életműve rajzolódik ki, aki nagy szerepet vállalt a közéletben és magánemberként is. A kiadvány egyszerre hordozza magán a napló személyes jellegét, de kordokumentum is, és történelmi vonatkozásai mentén nem túlzás állítani, hogy történelmi kiadvány is. Nagy élményt jelentett olvasni e kéziratokat a magukkal ragadó történetekkel, az izgalmas mindennapokkal, az „ízese”, választékos nyelvi stílussal, az egykori szenátor és országgyűlési képviselő életszemléletével, az emberséget, az emberi értékeket mindenk elé állító magánemberrel. Még akkor is, ha az autobiografikus írásokkal szemben mindig is kétségek gyötörnek, hiszen minden emlékezés a szándékos és kényszerű feledésről is szól, hatványozottan akkor, ha – mint a *Naplók* esetében is – egy teljes korszak (az 1910 és 1943 közötti) dokumentumok és visszaemlékezés híján hiányos marad. A naplóírás eme önkényes szabadságát részben kiegészítik A. Sajti Enikő, a Szegedi Tudományegyetem történelemtudósának kutatásai „Várady Imre (1867–1959) bánáti magyar politikus iratai” kapcsán, amely kutatás eredményei, pontosabban a kisebbségpolitika és társadalomszervezés témakörét körüljáró dokumentumok gyűjteménye és azok alapos magyarázata is megjelentek a Forumnál.

Várady Tibor önálló szépirodalmi kötetei, mint a korábbi, *Az egészszürke szoba titka* (Forum, 1976), valamint az elmúlt évek könyvei, a *Zoknik a csilláron, életek hajszálon* (Forum–Magvető, 2014), a *Libatoll és történelem* (Forum, 2017), illetve a *Mi történt Écskán?* (Forum, 2019) címűek (is) az emlékezés relatív fogalma köré szerveződnek. A szerző hivatásának és a szenvedélyének szerencsés találkozásai e könyvek, hiszen a nemzetközi jogi pálya, a jogászi hivatás tapasztalatai meghatározóak abban az irodalmi folyamatban, amely során az egyes jogeseteket tartalmazó dokumentumokat irodalmi alkotásokká, dokumentumprózáká alakítja. A *Bevezető*ben kiköti, „az itt következő szövegek valódi történetekre épülnek, és a szereplők is valódi szereplők”. Olvasatomban azonban a teljesen racionális elemek mellé mégiscsak beférkőzik a fikció. A Várady család ügyvédi irattárából előkerült dokumentumok egymás mellé helyezése, vagy a történetek – kifejlése és kimenetele ismeretének hiányában észérvekkel történő – levezetése, a „hézagok” elfedése még annak ellenére is fikció, hogy a lehető legracionálisabb tudomány, a jog eszközeivel történik. A szer-

ző emlékezik, rekonstruál, lehetséges és észszerű utat kínál, mai ismeretekkel, tapasztalatokkal spékkel, és az egykori jogi esetből irodalom lesz. A makrotörténelmi, mindannyiunk által ismert történelmi események mellett most több mikrotörténelmi mozzanattal is gazdagodhatunk. Ahogy Ferdinandy György írta a legújabb kötet kapcsán: „Az életszagú valóságanyagból menet közben az is felsejlik, hogy az a bizonyos történelem, melyet annyian hamisítottak, hogyan is nézett ki tulajdonképpen.” Egy-egy eset ma már talán megmosolyogtató is lehetne, ha nem látnánk, hogy a különböző háborúk, vagy a szerző szavával élve, „hevületek”, mennyire véresen komolyan beleszóltak a legintimebb szférába is, mint a házasság, a nótázás stb., továbbá nem válna egészen nyilvánvalóvá, hogy a joggyakorlás is mindig a hatalom és az aktuális szituációk függvénye (volt?). Az első kötet, a *Zoknik a csilláron, életek hajszálon* különösen nagy érdeklődésnek örvendett, főleg itt a Vajdaságban, hiszen a néhány budapesti és pécsi bemutató mellett közel húsz bemutatót tartottunk Vajdaság-szerte, és az sem mellékes, hogy szerbül és Bécsben németül is megjelent.

A *Libatoll és történelem* című dokumentumpróza-kötet a becskerek-i Várady családi irattárból előkerült jogesetek nyomán íródott újabb történeteket tartalmazza, melyekben a sorsváltások mindennapjai, a között-lét, a párbajozás és az életek kényszerű történelmivé válása kerül középpontba. Megismerkedhetünk Messinger Karolin és Paulanéri (sic!) különös kapcsolatával, örökségével és emlékezetével Becskereken, egymást váltó hatalmak intézkedéseivel, megtorlásokkal, bírósági eljárásokkal, felperesek, alperesek, egymást nyakon öntő asszonyok, földművesek, kereskedők, ügyvédek stb. sajátos sodródásával a történelemmé lett hevületek arcucsapásai között. A kik vagyunk mi vajdasági/délvidéki magyarok, és hol vagyunk, vagyunk-e egyáltalán égető kérdése is választ nyer. Vagy megtudhatjuk azt is, hogy sehova valósinak lenni valójában a túlélés záloga is lehet az identitást egyetlen (hivatalos) tollvonással felszámoló időkben. A *Libatoll és történelem* recenzense, Ilia Mihály és a szerb nyelvű kötet recenzense, Miljenko Jergović egyaránt rámutatnak e kötet újításaira az előző kötethez képest: ebben a kötetben több az írói kommentár, az egyes esetek továbbgondolása nagyobb ívet kap. De mondhatnánk úgy is, hogy többet tudunk meg Várady Tibor jogi jártasságáról, történelem- és világismeretéről, írói képességeiről. A címadás itt is az előző kötet címadásának szellemében történt. A látszólag köznapi fogalom, a libatoll mellé került a nagy és súlyos szó, a történelem.

Természetesen ez nem véletlen. Mint ahogyan a *Zoknik a csilláron, életek hajszálon* cím sem csupán köznapi, hanem magában hordozza azokat a vészterhes előfeltételezéseket, hogy a hatalom mindenhová elér, és hogy a csilláron megtalált zokni banális szituációja mögött kiszolgáltatott emberéletek rejtőznek. És hogy a libatoll szállítása egyik szomszédos faluból a másikba miként válik csempészetté, arra az átszabott országhatárok és a történelem adhatja meg a választ.

A nemrég megjelent kötet, a *Mi történt Écskán?* (Losoncz-Kelemen Emese szerkesztésében) némileg eltér az előző kettőtől, hiszen történetei nagyobb összetartozást mutatnak, akár dokumentumfüzérként is olvashatók. Ahogyan azt Várady Tibortól megszokhattuk, itt is pikáns részletekre bukkanhatunk, most a kicsi bánáti faluval, Écskával a középpontban, ahová nem más járt egykoron vadászni, mint maga Ferenc Ferdinánd trónörökös.

Várady Tibor történetei Bánáthoz, jó részük Becskerekhez köthető. Ahhoz a területhez, ahol a mindennapok szerves része volt a többnyelvűség. Hosszú időn át a magyar, a szerb és a német egymás mellett élő nyelvek voltak, az országhatárok kényszerű változása mellett is. Ez a korabeli dokumentumokból is kiderül, de az ott felnőtt szerző lét- és világertelmezéséből is visszatükröződik. A kisebbségi identitás, a többnyelvűség, a nyelvi átjárhatóság problémája, a nyelv sajátos szelleme minden szöveg mélyén vagy felszínén tematizálódik. És talán egyfajta kulcsa is ez a különböző „hevületek” megértésének, de mindenekelőtt a Várady-gondolkodás esszenciáját képezi. Semmiképp sem hátrányként fogalmazódik meg, hanem ellenkezőleg. Mindaz, ami a multikulturalitás és többnyelvűségi szituáció következménye lehet, az emberi gondolkodás gazdagodásához járul hozzá, kivéve, amikor a különböző társadalmi-politikai áramlatok, háborúk közbeszólnak.

Várady Tibor fontos dolgot tesz, emlékezik, rekonstruál, ahogyan Márai Sándor és még sokan mások, megőriz, ahogyan nagyapja és apja is tették, miközben az idők változnak, hevületek jönnek-mennek, ügyvédi irattárak semmisülnek meg, új generációk lépnek fel. Ahogyan a Bega felett átívelő híd, e dokumentumprózák is hidat képeznek a hajdanvolt világ és napjaink között, a „nép érdekeivel elmentés” borjúvágás, az álváloperek és a nebraskai bíró Úristen ellen indított eljárása, vagy az atlantai uszodaszekrény leleményes zárkódjának elgondolkodtató valósága között, tanúbizonyságot téve a mellett a tény mellett, hogy a normalitás tartománya széles skálát ölel fel, hogy semmi sem fekete és fehér, hanem vannak árnyalatok, és ezek az árnyalatok időről időre változnak.